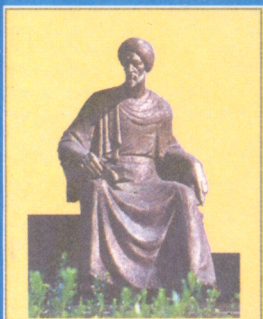
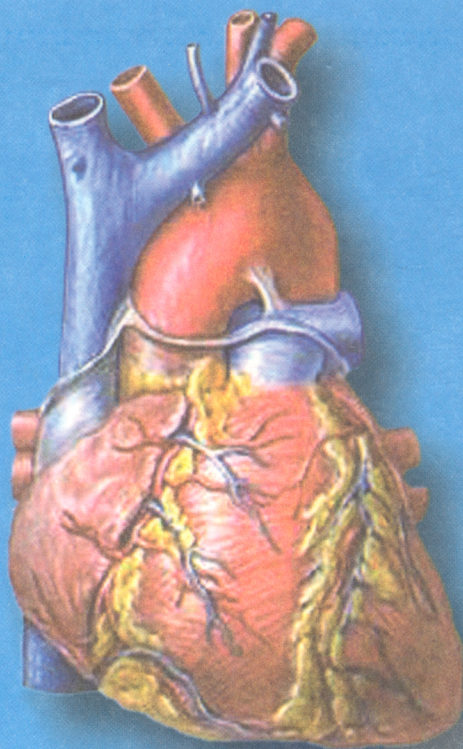

TIBBIYOT O'QUV ADABIYOTI

ODAM ANATOMIYASI

Fayzullo
Bahodirov

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS
TA'LIM VAZIRLIGI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI SOG'LIQNI SAQLASH
VAZIRLIGI

F.N.BAHODIROV

ODAM ANATOMIYASI

*O'zbekiston Respublikasi Oliy va
o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan
tibbiyot oliy o'quv yurtlari talabalari uchun
darslik sifatida tavsiya etilgan*

«O'zbekiston milliy ensiklopediyasi»

Davlat ilmiy nashriyoti

Toshkent – 2005

Taqrizchilar:

N.X.Shomirzayev — tibbiyot fanlari doktori, professor.

O‘.M.Mirsharopov — tibbiyot fanlari doktori, professor.

Ushbu darslik tibbiyot oliy o‘quv yurtlari talabalari uchun tavsiya etilgan bo‘lib, unda talabalar tibbiyotning eng muhim fani hisoblangan anatomiya va morfologiyaga oid yangiliklar bilan yaqindan tanishadilar.

Muallif ushbu darslikda har bir a‘zoning, qolaversa anatomik sistemalarning tuzilishini, embrional o‘rishning yosh va jinsga qarab o‘zgarib turishini tushunarli va qiziqarli qilib bayon etishga uringan. Kitobda ichki a‘zolarining anatomik tuzilishi, ularning qon tomirlar va nervlar bilan qanday qilib ta‘minlanganligi yaqqol tasvirlab berilgan.

1. UMUMIY QISM

1.1. ANATOMIYA FANINING MAZMUNI

Anatomiya — grekcha soʻz boʻlib — kesish, boʻlish degan maʼnoni bildiradi.

Odam anatomiyasi aʼzolarining tuzilishini, shaklini uning taraqqiyotiga, vazifasiga bogʻlab oʻrganadigan tibbiyotning asosiy fani hisoblanadi. Bu fan har bir aʼzoni jinsiy tafovutlarini, yoshga qarab oʻzgarishini, shuningdek atrof muhitning aʼzolar tuzilishiga taʼsirini oʻrganadi.

Moskva Universitetining professori Ye.O.Muxin (1766–1850) odam anatomiyasi fanining ahamiyatini quyidagicha taʼriflab: „Odam anatomiyasini bilmagan shifokor foydasizgina emas — balkim zararlidir“ — degan edi.

Anatomiyaning boʻlimi boʻlib hisoblanilgan taqqoslash anatomiyasi — filogenez: aʼzolar guruhini, tana tuzilishining oddiy tuzilgan guruhdan murakkab tuzilishga ega boʻlgan oliy guruhga mansub hayvonlarda taqqoslash asosida olib boriladi. Ontogenez — homila hosil boʻlib, uning tana aʼzolari rivojlana boshlagan davrdan qarilik davrigacha kuzatiladigan oʻzgarishlarni oʻrganadi. Prenatal ontogenez boʻlimi: aʼzolar shakllangandan boshlab, tugʻilishgacha boʻlgan davrdagi oʻzgarishlarni oʻrganadi. Prenatal ontogenez (homila taraqqiyoti) oʻz navbatida 2 davrga boʻlinadi. 2 oygacha boʻlgan davr — embrional davr deyilib, 3–9 oylardagi davr fetal davr (fetus — homila) deyiladi. Homila tugʻilgan daqiqalardan boshlab, yoshga qarab oʻzgarishini postnatal ontogenez boʻlimi oʻrganadi. Odam tuzilishi va taraqqiyotini jamiyat taraqqiyoti bilan bogʻlab oʻrganadigan boʻlimga — antropogenez deyiladi. Homila hujayra, toʻqima va aʼzolarining tugʻilguncha ona qornida oʻsib taraqqiy etishini embriologiya fani, tugʻilgandan boshlab to hayotining oxirigacha boʻlgan davrdagi oʻzgarishni „yoshga doir“ anatomiya oʻrganadi.

Sistematik anatomiya odam aʼzolarini va ularning bajaradigan vazifalarini umumlashgan guruhlarga boʻlgan holda oʻrganadi. Bu fanning **osteologiya** boʻlimida suyak skeleti, **sindesmologiya** boʻlimida suyaklarning oʻzaro birikishi, **miologiya** boʻlimida esa mushaklar oʻrganiladi. Anatomiyaning **splanxnologiya** boʻlimi ichki aʼzolarini: hazm aʼzolari, nafas aʼzolari, siydik va jinsiy aʼzolarini oʻrganadi. **Angiologiya** boʻlimi yurak va qon tomirlarni (arteriya, vena, limfa) oʻrgansa, **nevrologiya** boʻlimi orqa miya va bosh miyani, hamda periferik nervlarni oʻrganadi. **Esteziologiya** boʻlimida sezgi aʼzolari, **endokrinologiya** qismida esa ichki sekretiya bezlari oʻrganiladi. **Rentgenoanatomiya** boʻlimida

K. Rentgen tarafidan kashf etilgan nurlar orqali a'zo va tana qismlari o'rganiladi. **Topografik anatomiya** — a'zolarining va tana bo'limlarining o'zaro munosabatini o'rganadi.

Norma — sog'lom odamlarda uchraydigan holat bo'lib, a'zolar o'ziga yuklangan vazifasini to'liq bajarishi tushuniladi.

Anomaliya — normal tuzilishdan farqlanadigan holat bo'lib, lekin o'ziga yuklangan vazifasini to'liq bajaradi. Anomaliya sifatida yurakning o'ng tarafda joylanishi (dekstra — kardiya) yoki ichki a'zolarining teskari joylashuvini (situs viscerum inversus) ko'rsatish mumkin.

Lekin a'zo taraqqiyoti bilan bog'liq ba'zi holatlar uning bajaradigan vazifasiga salbiy ta'sir etadi va bunday holatlarga patologiya deyiladi. **Patologiya** holatiga lablarda va tanglayda hosil bo'ladigan tirqishlar yoki a'zolarining bajaradigan vazifasiga salbiy ta'sir etadigan tuzilmalar kiradi.

Normal anatomiya sog'lom odam organizmida kuzatiladigan holatlarni o'rganadi. Odam a'zolarida kuzatiladigan ba'zi o'zgarishlar variantlar deb ataladi. Bunda a'zolarining joylashishi yoki tuzilishi odatiy holatdan biroz boshqacharoq bo'lsa-da, lekin bajaradigan vazifasi odatiy bo'lsa, a'zoning ko'rinish yoki tuzilish varianti deyiladi. Odam a'zolarining tuzilishini, shakllanishini bajaradigan vazifasiga bog'lab o'rganish — **vazifaviy (funksional) anatomiya** deyiladi.

Odam anatomiyasi tibbiyotning boshqa asosiy fanlari bo'lib hisoblangan fiziologiya, gistologiya fanlari bilan chambarchas bog'langan holda o'rganiladi. Fiziologiya fani a'zolarining hayotiy faoliyatini o'rganadigan ta'limotdir. Gistologiya fani hujayra, to'qima va a'zolarining taraqqiyoti, tuzilishi hamda ularning hayot faoliyatlarini o'rganuvchi ta'limotdir.

A'zo, to'qima va hujayralarda kasallik natijasida paydo bo'ladigan holatlarni o'rganadigan fan patologik anatomiya deyiladi.

1.2. ORGANIZMNING BIR BUTUNLIGI

Odam (*Homo sapiens*) umurtqalilar (*vertebrata*) tipiga va sut emizuvchilar sinfiga (*mammalia*) mansub.

Organizm va uning tarkibiy qismlari

Organizm — azaldan mavjud bo'lib, ma'lum tuzilishga ega bo'lgan tashqi muhit bilan modda almashinish, ko'payish va o'sish imkoniyatiga ega bo'lgan doimo o'zgarishdagi yaxlit tirik mavjudot.

Organizm alohida hosilalardan tashkil topgan bo'lib, uning tarkibiy qismlarini a'zolar, to'qimalar, hujayralar va hujayra ichidagi hosilalar tashkil etadi. Organizmning bir butunligini quyidagi omillar hosil qiladi:

1) hujayra, to'qima, a'zolarida suyuqliklar vositasida o'zaro qo'shib yaxlit a'zo yoki tizimlarni hosil qiladi;